

ISLAMSKA MISAO

Osnivač i izdavač: Fakultet za islamske studije, Novi Pazar

Za izdavača: Prof. dr. Enver Gicić

Glavni urednik: Prof. dr. Enver Gicić

Pomoćnik urednika: Prof. dr. Hajrudin Balić

Redakcija: prof. dr. Admir Muratović, prof. dr. Almir

Pramenković, hfz.doc. dr. Haris Hadžić, doc. dr. Siham Mevid

Šerijatski recenzent: prof. dr. Almir Pramenković

Tehnički urednik: Senad Redžepović

Lektor: Samir Škrijelj

Štampa: El-Kelimeh, Beograd

Tiraž: 500 primjeraka

Adresa redakcije: Fakultet za islamske studije,
ul. Rifata Burdževića 1, 36300 Novi Pazar

Štampanje ovog broja pomogla je Vlada R. Srbije - Kancelarija
za saradnju sa crkvama i verskim zajednicama

CIP - Katalogizacija u publikaciji

Narodna biblioteka Srbije, Beograd

378:28

ISLAMSKA misao : godišnjak Fakulteta za islamske studije Novi Pazar /
glavni urednik Enver Gicić. - 2007, br. 1- . - Novi Pazar : Fakultet za islamske
studije, 2007- (Užice : Grafičar). - 24 cm

Godišnje.

ISSN 1452-9580 = Islamska misao (Novi Pazar)

COBISS.SR-ID 141771532

ZEMLJA DOMOVINA

Abstrakt

Ovim radom želimo potaći na razmišljanje i dati jedan novi pogled na dva granična stanja, naizgled potpuno suprotna i međusobno isključujuća, presudno važna za svakog čovjeka, bez kojih je nemoguće da ima, odnosno da nema ni njega. Sljedeći cilj ovog rada jeste uspostava i/ili akcentiranje najvažnijih, univerzalnih pravila i vrijednosti na koje čovjek treba – mora obratiti pažnju dok **živi** da bi, koliko je moguće, *kvalitetnije umro*. Da bi se ovaj *kvalitet smrti* u što punijoj mjeri ostvario i zaradio, ukazuje se, kroz hadis zabilježen u Buhariji i Muslimu, na tri stvari koje se međusobno prepliću i ukrštaju, ponekad potiskujući i trošeći jedna drugu u životu svakog čovjeka, a to su: porodica, imetak i djela. Ko uspije upotpuniti ovo treće imajući u vidu i ne zanemarujući nužnost ovo dvoje prethodno, nesumnjivo stiče mogućnost za *kvalitetniju smrt*. Ovaj balans, najveća je vjerovatnoća, moguće je postići imajući u vidu činjenicu da je *Zemlja* ustvari *Domovina* iz koje smo potekli i u koju se moramo vratiti, makar između ta dva stanja i lutali.

Ključne riječi: život i smrt, rađanje, umiranje, bošnjaštvo, Bosna, svrha življenja, uloga smrti, hadis, Kur'an, islam, filozofija života i smrti, dobra djela, zuboljša.

Abstract

With this work, we want to encourage thinking and a new view of two borderline states, seemingly completely opposite and mutually exclusive, crucial for every man, without which it is impossible to have, or not have him. The next goal of this paper is to establish and / or emphasize the most important, universal rules and values that a person needs - he must pay attention while living as much as possible to in order to reach a quality death. In order for this quality of death to be realized and earned as fully as possible, the Hadith recorded in "Bukhari" and "Muslim" points to three things that intertwine and intersect, sometimes suppressing and consuming each other in the life of every human being, namely: family , property and deeds. Whoever manages to complete this third one, bearing in mind and not neglecting the necessity of these two before, undoubtedly acquires the possibility of a better death. This balance is most likely to be achieved given the fact that the Earth is in fact the Homeland from which we originated and to which we must return at least between these two states and wander.

Keywords: life and death, birth, dying, Bosniakism, Bosnia, purpose of living, role of death, Hadith, Qur'an, Islam, philosophy of life and death, good deeds, toothache

„Mejita (umrlog čovjeka) prati troje: porodica, imetak i njegova djela. Dvoje se vraća nakon dženaze, a jedno ostaje sa njim: vraćaju se porodica i imetak, a sa njim ostaju njegova djela.“ (Buharija i Muslim)

U mom ranom djetinjstvu, kao i kod svakog djeteta, trebalo mi je da se suočim i pristanem na razne nejasne i neobjašnjene situacije koje su se duboko u meni razvijale kao mistika, ili kao neka vrsta misterije. Porastao sam pod čvrstom i strogo odlučnom edukacijom da ne samo da sam rođeni Bošnjak, nego da i ne smijem biti ništa drugo osim Bošnjak, te da mi je Bosna nešto što mora da obuhvata sve moje bliže interese, ali i svaki moj daleki cilj.

Rođen i odrastao u omeđenoj Albaniji, u prvim svojim shvatanjima, možda baš zbog toga što se o tome obično šaputalo, Bosnu i bošnjaštvo sam doživljavao kao tajno nebesko dostignuće, kao neko posebno duševno stanje obavezno za sve ljude. Djetinjasta mašta me je ubijedila da su Bosna i bošnjaštvo nekakva vrsta obaveze i za Nijemce, i za Britance, i za Kineze i za Ruse. Kratko rečeno, obavezna za sve ljude svijeta da bi dosegli ljudskost. Takav osjećaj sam prihvatao kao stanje o kojem se ne treba i ne smije pitati, a ni raspravljati, pošto je to samo po sebi jasno i da nema tu šta posebno da se pojašnjava. Bosnu i bošnjaštvo sam tada razvijao i prihvatao u svojoj maloj glavi kao sasvim nemoguće da postoji u nekom predmetu kao geografija i da za nešto tako treba da postoji poseban predmet u udžbenicima koji mora da se zove, najmanje, *nebografija* ili slično, ali nikako niže.

No svakako, moja je Bosna dobila zemlju, ali relativno kasno. Tokom raspusta, poslije četvrtog razreda, negdje u desetoj godini, slušam rahmetli Nenu Beširović (Nena i za moju rahmetli majku), koja pripovijeda da su u njeno vrijeme djeci kojoj bi nicali zubi, odnosno bebama, da bi sve to prošlo sa što manje bola, mazali su usta i desni bosanskom zemljom. Od tada moja Bosna, od neba građena, ima i

zemlju, ali (kakvu molim) zemlju koju samo Bosna može imati, sasvim posebnu, čak ljekovitu, zemlju koja boli ublažava. Upravo je to još snažnije djelovalo u meni i znatno je doprinijelo da samo doda još više mistike mome ubjeđenju, samo što nisam mogao da saznam to da li je generacija u vaktu kada sam ja bio beba pripadala takvoj sudbini da kada su bolno nicali zubi mogla, tu i tamo, naći šačica *zemlje bosanske*.

Naravno, kao odrasla osoba, vezano sa "mistikom", izvršio sam i neke korekcije u sve ono što sam djetinje naivno smatrao, ali se suštinski ništa nije mijenjalo do kasno, sve negdje do pred kraj osamdesetih godina prošlog vijeka. Pjesme o Bosni, o sarajevskoj vodi, o mostarskim dućanima i bunarima, sve sam u suzama saslušao i sve to mi se uklapalo sa mojim osjećanjem, koje se striktno napajalo samo na izvoru moje djetinjaste mistike.

Međutim, krajem 1989. godine moj sestrić je tek počeo da hoda, pa je iz moje bašće napunio usta zemljom. Sestra, kao mlada majka, potrčala je da mu je izbacila iz usta. Rahmetli moja majka je zagrabila mog sestrića (svog unuka) i prstom mašući prema mojoj sestri rekla: "Da se više nikad nisi usudila da djetetu iz usta zemlju izbacuješ. Od zemlje je čovjek stvoren. To sva djeca rade. Nećeš valjda da ga učiš da zemlju pljuje i da se na zemlju gadi još od malih nogu? Nije zemlja prljava, čista je zemlja, da znaš. Kada vode nedostaje, zemljom se čisti umjesto abdesta, pa takvi pred Bogom u namaz stupamo. I još da znaš, dijete jede zemlju da bi učvrstilo svoje kosti." Poslije ovih riječi sva moja mistika o Bosni i bošnjaštvu uklopila se kao u igračkama sa slagalicama. Još kad sam poslije praktičnog prihvatanja islama u jednom hadisu pročitao: "Ko bude pripisao svoje porijeklo plemenu koje nije njegovo, neka sebi pripremi mjesto u Vatri" (Buharija i Muslim), od ovog kratkog teksta, od svega nekoliko riječi, sva moja mistika o Bosni i bošnjaštvu postala je ne samo duhovna nego i čvrsta fizička obaveza.

A navedani hadis u podnaslovu, isto sa kratkim tekstom, definitivno me je izveo iz moje djetinjaste mistike, objašnjavajući mi odnos između istinite mistike i racionalnog tumačenja, otvorio mi je sasvim novo viđenje o cjelokupnom odnosu čovjeka i zemlje. Zapravo, u

kratkoročnom viđenju, hadis o mejtu (umrlom čovjeku) je sa direktnim efektom i gotovo da se ne može primijetiti neko drugo značenje o tome ko sve se vraća i šta sve ostaje. Ali u dugoročnom viđenju, u tekstu i kontekstu, dobija sasvim novo značenje o svemu što se kad-tad vraća zemlji (porodica i imetak) i onome što ostaje iznad nje (aktivna djela).

Znači, preko potpuno drugačije svijesti otvara se živa, dinamična i prirodna mogućnost primjene, isto tako i široka perspektiva teoretskog posmatranja na cijeli svijet, na sve događaje, a posebno na samoga sebe. Ovim hadisom spasio sam od zaborava sve što je u mom sjećanju bilo ostavljeno u nekom ćošku i nemarom zaveden prepustio sam da se tiho složi u potpunoj nepažnji. No sada, sve što je nekada odbačeno kao bezvrijedno i nevažno, ponovo je oživjelo uskladivši se, i to punom parom.

Pokušavajući da zapamtimo sve i svašta, smetnemo ili namjerno ne uvažavamo puno toga što stvarno nešto vrijedi, neki topli dodir, neku slatku riječ, neki brižni savjet - sve to nehотиčno bude strpano u zaborav. Dakle, od onoga nešto vrijednog ili možda manje vrijednog napravimo ama skoro ništa. Upravo ti naši zaboravi čine nas bahatim na sitno i škrtim u prazno, i to do te mjere da izgrađujemo zabrane prema tuđim iskrenim strastima, dok istovremeno uvažavamo lične potrebe i ostavljamo slobodna krila mašti za sve naše želje. A kad nam ih nadolazeća oluja obori na tlo, ispred nogu, ako smo još u žurbi sa korakom, mi ćemo ih u istom trenutku bez osjećaja pregaziti, bez trunke milosti, pa neka su nekada to bile naše žarke želje, onako lahkoćom i sa prezirom ćemo ih nazvati izgubljenim, ostavljajući ih tamo gdje smo ih upravo i našli i odakle smo ih uzeli, tu u **ZEMLJI**.

Zemlja...! Stalno prisutna tu gdje je i skrivena, a skrivena svuda gdje je i prisutna. A uvijek je tu, skriva se negdje preko dubokog i smirenog glasa babe, objašnjena, ali svakako i neshvatljiva po laganoj pantomimi djeda, održana između uznemirenih očiju i blagog pogleda majke, pomilovana skroz, a i brižljiva u toplo-mehkom krilu nene, lahka i znatiželjna u neopreznosti trci djeteta, neodmjerljivo daleka i britkasto bliska za naš drhtaj u oba vremenska smjera, dohvatljiva i nejasna u

kratkoročnoj današnjici, prelijepa i preteška da bi je zaslužio.

Prebliska snu i predaleka javi, oštra i tupa, strpljiva i stroga, vatrena i ledena, velikodušna i cinična, nasmijana i surova, ćutljiva i bučna, eterična i prisutna, samopouzdana i izazovna, milostiva i divlja, odjevena i gola, preteški skiptar poglavara i ispružena prosjačka ruka. Hej..., i još koliko toga!

Zemlja...! Možda najdrevnija među riječima koja se pripisuje čovjeku i uz to i najdrevniji nemir što čovjek nosi sa sobom, koja mu nikada nije otkrila istinito značenje, niti mu obznanila svoje tajne do kraja. Odnosno, to je samo zemlja, obična zemlja, blato, glina, ništa manje od toga, ništa više od toga. **Zemlja**. Da. Ali i noćna mora i stalni nemir što mehkano žari po grudima, bez ovosvjetske pozivnice za ulazak, bez ključa za izlazak. Nešto što lebdi bistrinom, a ne da se objasniti, što stalno mami između istinskog trika i istine prepune trikova. Sva ljudska iskušenja su tu ispletana, od nesvjesnog starta, pa sve do neopipljivog finiša. Ponos i okovi. Ideal i dodir. I preteško gustinom tkano i prelahko da je povjetarac ponese. Početak sa beskrajnom vremenskom određenošću za naše znanje i kraj sa trajno neograničenim vremenskim znakom.

Tu negdje između, tu je veličanstveni i malecki, prkosni i potlačeni **ČOVJEK** u pokretu. Koračajući trudom prema naprijed, ali i prema gore, vrlo je često nemaran, a rijetko pažljiv sa svojim korakom prema svom dvojbenom egzistencijalnom amblemu unutar sebe, duše i tijela, neba i zemlje, shodno tome postaje lahkouman i prema amblemu dvojbene mogućnosti, one između najboljeg i najgoreg stvorenja. Umjeren i izgubljen u svome hodu, kad-kad mu se desi da postane uzvišen i veličanstven u pokornom i lahkom koraku, a ponekad potlačen i ponižen u oholom i uznositom hodu. I zato, možda ova tajna veza između koraka i zemlje, koja čovjeka neizbježno prati u sve tri vremenske stanice, jeste ta što tjera ljude da u potpunosti ili djelimično zanemaruju suštinsko (nepravedni i duši i tijelu) egzistencijalno svojstvo i sve svojim hodom po zemlji. Odnosno, da se tako na odgovarajućem stepenu ličnog truda preda sasvim stranom svojstvu (stranom po vremensko-prostornim

mjerilima), vlastitom letu. Da, da, letu, letu ka nebesima. Daleko, visoko, što dalje od Zemlje, uprkos Zemljinoj gravitaciji!

Ima li, ustvari, podjele i da li je uopće trebamo tražiti? Naravno da ne. Podjela, zapravo, jeste, postoji, ona je tu i ne vidim nijedan zreli razlog zašto bi je tražili.

Svakodnevno čitam, i to vrlo blizu jednog porodilišta obznane o nečijoj smrti, uvijek ispunjene sa dubokim bolom, već davno stereotipnim riječima (možda i još gore, sa duboko stereotipnim bolom, pa su riječi običan predmet), sa tačnim datumom i tačnim satom sahrane, pa i obznane neke posmrtnice sa datumom smrti itd. Nikada nisam naletio na neku obznanu o nečijem rođenju, ili slično tome radosnom trenutku, kao što nisam zapazio umornu retoriku nalik na: „...ispunjeni dubokom i velikom srećom povodom stupanja u život...“, ili bilo koja radost ili blaženost ne mislim da može biti stereotipizirana.

Tu i tamo sam zapazio poneku kratku čestitku (i to stereotip, bez sumnje) u nekom uglu nekih novina, ali i to se, zapravo, odnosilo na roditelje (naglašavam, na roditelje), znači prema porodici, a ne suprotno. Sa druge strane, javno se obznanjuje smrt nekog novorođenčeta koje je bilo na ovom svijetu jedan ili dva mjeseca, pa makar i jedan dan disalo na ovom svijetu - to se obznanjuje. Rađanje mrtvog djeteta prolazi bez bilo kakve ceremonije i narod, u potpunom smislu, bolno se određuje kada ga naziva kao “pobačaj”, izuzimajući ga tako od oba granična događaja: i od “rađanja” i od “smrti”.

Sve je tako dobro izloženo, u tako lijepoj harmoniji stoji skupa da nema praznine gdje bi se mogla greška pojaviti. Ne znam da li postoji i da li bi se mogao naći neko na ovoj planeti ko bi htio promijeniti nešto u ovoj “božanskoj” strukturi. Mislim da ne, mislim da ne postoji. Takav se ne može naći, baš zato što i ne postoji. Takvu “promjenu” je nemoguće da izvrši bilo ko od stvorenja, niti bilo ko od smrtnika kojima je data slobodna volja. Kada god se u povijesti pojavio i teoretski pokušaj za nešto slično, čovječanstvo je doživjelo gromadne šizme

ispraćene velikim razaranjima. Svi, bez izuzetaka, svi smo u igri, dio velike igre bez grešaka u njoj, ali i sa velikom slobodom da biramo i mogućnošću da griješimo, sve do Sudnjeg dana.

Prvi plač novorođenčeta samo je naizgled nesvjestan, jer ustvari to je i prvi poklon koji beba daje svijetu, u početku samo blisko intimnom odnosu, a zatim, tokom vremena i darovi postanu drugačiji i krug odnosa se stalno širi proporcionalno sa znanjem. U prvom plaču novorođenčeta niko od ljudi niti smije, niti se usuđuje prepoznati glad, a još manje strah. Nije moguće da je to glad jer beba dolazi iz jednog obilnog sistema ishrane, a svakako da nije ni strah, jer bi joj trebali pripisati potpunu svijest o svijetu u koji je stigla. Dakle, plač jeste namjeran, ali nije zemaljski, on je iznad svih naših mogućnosti da bi mu prepoznali značenje, bez obzira na našu svađalačku mudrost. Život je dar i blagodat koji se samo darovima i blagodatima može mjeriti. I tada kada život postane obilan prema nama ili nam se čini da nije, kada uzimamo nešto od njega ili kad nam se čini da dajemo, sve to radimo samo da bi, na kraju krajeva, sve to vratili nekada nekome drugom, koji je tu, sasvim blizu i čeka na svoje.

Da ne idemo dalje, računam na opću slogu i to da smo primorani prihvatiti sve što nam majke i supruge izlože kao osjećaj i užitak o tom prvom plaču bebe, dakle, posljedicu koju ovaj plač izaziva kod majke. Dok, sa druge strane, nije u našoj mogućnosti da dotaknemo i shvatimo istiniti razlog, koji jeste u našem davnom sjećanju, ali sve bez imena i termina, veoma dalek od svih mogućih koncepata, koja nam se ukazuje sasvim bijelim, lijepim i svijetlim kao sam zaborav, gdje ne smijemo ni prići, a kamoli ga dotaknuti ili preći.

Trudnoća i bolovi porođaja krunisani su nečim što se sastoji od 3-4 kilograma mesa i plačem. Vrijedilo je truda, sve je kako treba i na svome mjestu. Dijete plače. Onog trenutka kada se čuje plač, majka zaboravi na bolove, pojavi se osmjeh, ispuni se nadom, podijeli sa ostalima njen izazov, sigurna da za nju nema više gubljenja vremena. Kada bi samo ovo bilo, a nije malo, mislim da je dovoljan razlog da prvi plač zaokružimo kao dar i blagodat. Dakle, dovoljan je jedan minut

plaća, možda i manje, a taj malehni čovjek je već podario nešto. Zatim (ako je tako suđeno), može i umrijeti. Zemlja se poslije može vratiti zemlji, kada su se već i pokloni razmijenili.

U toku čitavog svog života, bez obzira na kvalitet i bez obzira na cilj njegovog postupka, čovjek u svakom svom pokretu daruje i poklanja isto, i preko zrelosti, i preko ludila, i dobrom namjerom i zlonamjerom, bio rasipnik ili škrtac, svako po svom talentu, svim svojim bićem čovjek uvijek poklanja, daruje. I samo nakon razmjene svih ovih poklona, koji se po našem viđenju dešavaju slučajno i bez objašnjenja, ali ne iz slučajnog Pokretača razloga i nikad bez smisla, tek tada čovjek, bio on od plemenitih ljudi ili prosta bijeda, može umrijeti i tek poslije smrti može mu se nazivati životom.

Dok je na ovom svijetu, živ i zdrav, čovjek opipava, predlaže, odbija, ocjenjuje, prihvata i sve prema onome koliko mu je darovano. To je samo opće viđenje, što naravno, kao i svako pravilo, ima i svoje izuzetke, ali o tome ćemo nešto kasnije. Dakle, čovjek nije sklon da uoči komociju i blagostanje u kojem jeste, sve mu izgleda veoma logično i prirodno i ništa posebno ne primjećuje. Niti u jednom svom koraku ne osjeća dar koji ima unutar sebe, koji mu je više nego dovoljan jer je samo njegov, dar koji određuje svačiji lični talenat, koji je bez greške i u svakom slučaju neophodan za svu ljudsku ravnotežu, bila ona fizička, mentalna ili duševna. Sve to čovjek često i ne primjećuje. Naprotiv, čovjek je beskrajno nezadovoljan i uvijek u potrazi za nečim novim što mu uvijek nedostaje i koje ga čini da uvijek pati i od vlastitih želja, isto kao što pati od prepreka koje su samo u prividu takve.

Priželjkujući stalno nedostižno, dešava se da neprimjetno, obuzet tom igrom halapljivosti, pređe preko mnogobrojnih nepredvidivih postignuća koja ni u najširim projektima, ni u najoptimističnijim željama, nisu nikada neizražena kao prednost, a ostvario ih je. A upravo takvi, zauzeti ličnom ohološću, ne samo da ne priznaju, nego možda uopće ne primjećuju dar i blagoslov Božiji.

Pored svega u gore navedenom, čovjek je u žurbi i trci zanemario

paralelni bilans svog putovanja, pa se iznenada suočava sa granicom jedne zasićene norme. U tom trenutku, iznenada osjeti da mu preostala energija nije dovoljna za oporavak njegove brze prošlosti na štetu suštine života i shvati da mu tačno sada nedostaju nužni odnosi da bi se suočio sa nečim takvim kao što je prošlost. Vrijeme da silazi iznenada je stiglo, sa tolikim nepotrebnim teretom na sebi, a još sa strmom nizbrdicom ispred, ništa lahko nema na vidiku. Već je popustila i snaga i um. Naglo i protiv svoje volje on se već približio granicama zabranjenog i čim to shvati, on se sasvim ošamuti, uplaši se, zbunjeno djeluje, na sve aktivne vidljive pokušaje skroz ukoči, sa svima je nesporan i sa svačim se slaže, iako ništa i nikog ne podržava i ne prihvata, ali možda i ne osjeća potrebu da im se suprotstavlja. Nažalost, takvi ljudi u većini slučajeva shvate istinu tek tada kada primijete da su već zakasnili.

A plemeniti čovjek, neprimijećen zbog plemenitosti i zbog lahkog koraka po zemlji, kada se ovim granicama iznenada približio i kada mu se nije desilo da pokvari ličnu ljudsku ravnotežu između neba i zemlje, kako u odnosu sa sobom tako i u odnosu sa drugim ljudima (drugim djelićima zemlje), njegova postignuća su svjetla granica dobrote, bilo da se za samo jedan trenutak dogodi takvo približavanje, slijedi ono što je narod lucidnim riječima dotakao, a da bez sumnje nema u njima ništa zemaljsko osim definicije da "dobre ljude Bog smjesti kod Sebe". Dakle, što je šire nebo kod čovjeka, sve uža mu zemlja treba za njegov lagani korak u vječnost; što je bliži božanskim granicama, sve dalji mu je zemaljski život u prioritetima.

Kod svakog čovjeka je duboko u svijesti posađena mudrost da je za ljude i među ljudima veoma odlučno određeno ono što zapravo ljudima i ne pripada - Apsolutna Veličina. Čovjek, kao i svako stvorenje je ograničeno biće, ali za razliku od drugih stvorenja, čovjek je i vlasnik i staratelj upravo tog znanja, znači, svjestan je znanja da je ograničen. Ništa novo neću izložiti i neću nikog iznenaditi ako kažem da čovjek izgrađuje u potpunoj slobodi sve svoje želje života i vječnosti između dvije neželje, obje van slobodne volje, ustvari, između dvije strogo

određene tačke “rađanja” i “smrti”.

Prva neželja (samo fenomenolški vid) koja dolazi - “rađanje” je kao posljedica želje i zadovoljstva drugih i čovjek je prihvata kao dvojni dar (Božiji i zemaljski), koji je samo naizgled bez njegove volje (jer se stvarno ne može dokazati bilo čiji otpor), što znači da ga je svako od nas prethodno priželjkivao. Druga neželja (isto samo fenomenološki gledano) - “smrt” kao granica je isto božanska, koju čovjek, znatiželjno, brižno ili sa strahom očekuje, koja je obavezna da se prođe i bez obzira što smo svi primorani da je okusimo, pokuđeno je priželjkivati, a u svakom je slučaju zločin ako se izvrši, a krivično djelo ako se pokuša izvršiti.

Dakle, u ljudskom životu rađanje je događaj kao “neželja”, koju je zahvalno poželjeti i treba da bude poželjna, dok je smrt isto “neželja”, događaj koji se mora dogoditi, ali koju je pokuđeno priželjkivati i zabranjeno je izvršiti. Tu negdje, između ovih granica je sva ta zlatna sredina iskušenja. Tu, između ove dvije ljudske misterije, čovjek potroši sve što ima, htio ili ne htio, znao ili ne znao za to, suočavajući svu svoju prirodnu običnost vlastitoj misteriji, da bi naposljetku opet okončao sa misterijom. Na kraju krajeva, to mu je dato i toliko mu je dato. Da se rađa kao sin jedne majke i da umire kao sin jedne zemlje. To je sasvim dovoljno da bi se poslije reklo da je ovdje bio među nama, da je proživio svoje. Za sve poslije, samo Bog zna. Kako i gdje je ličnu slobodu potrošio, to je na njemu da odgovara, kao i svako od nas kada budemo pitani.

Javna bol ili radost koju izaziva njegova smrt kod drugih uvijek je posljedica običnih ili posebnih odnosa što je on sa drugima gradio tokom boravka između dvije misteriozne granice. Sve što je u životu poklonio, darežljivo ili škrto, mehko ili kruto, vidljivo ili nevidljivo, postaje očita posljedica onoga što je ovdje udijelio i kako, od svega što je ipak ovdje i uzeo.

Samo rađanje od početka postavlja čovjeka ispred krajnje različitih i neizmerno rastućih interesa, trenutnih, kratkoročnih, dugoročnih, pa

i dalje, manje važnih, važnih, neophodnih. Iako su sve ove ocjene samo priviđenje vrijednosti, one ustvari sačinjavaju neizbježnu investiciju za budućnost, pa sve do preko čovjekove krajnje granice na ovom svijetu, pa i za vječnost.

Preko istog termina **MAJKA** čovjek dotiče dvije njegove mete koje su ne samo začuđujuće kad ih razumom dotaknemo, već su i prekrasno materijalizirane. Prva granica, Majka koja ga rodi, rodila je, zapravo, svoj istinski nemir i dugu nesanicu, jedinu brižljivu pažnju i iskrenu njegu, bez licemjerstva i interesa, koju čovjek može iskusiti u životu, koja niti traži nadoknadu niti se može nadoknaditi. Kada bi samo pokušali odužiti se Majci u znak zahvalnosti zbog toga što nas je u život dovela i odgojila, to bi izazvalo prostu gadljivost o sebi i kod sebe, a da ne govorimo o ostalima. Jedina moguća stvar koja se može učiniti prema Majci jeste dobro ponašanje i dobročinstvo. I ništa drugo. To je dovoljno svim Majkama svijeta.

Ona druga Majka koja čovjeka očekuje, druga je granica isto toliko sveta kao što je i prva, isto toliko opipljiva i osjetljiva. Može voz na nju, a da joj ne bude teško; može vatra da probukti kroz nju, a da ne osjeti vrućinu, ali sigurno će osjetiti čitav tvoj hod po njoj, koji može ispasti teži i od voza i koji je može sažeći do pepela znatno jače od svake vatre. Ona je tu samo jedan korak daleko, ali dovoljan je taj korak da bi pokrenuo hiljade lavirinata i isto toliko bistrine i jasnoće da nas poduči na korak koji slijedi.

Zemlja! Blato! Domovina! Majka, u čijem se krilu odmaraju sve majke i od čije gline ne samo da je čovjek stvoren, već je i bistro sjećanje i opomena za svaki korak i svaki pokret čovjeka po njoj. Svaki je čovjek u oštrom vidu svoje zemlje i svaki mu se korak kreće ka tihom sudu bez riječi, koji neprimjetno prerađuje podatke i priprema ili tužbu, ili zahvalnicu. Ova velika Majka je naš nemir i briga, naš bol i čežnja, koja nam se pridružuje od prvog nesigurnog koraka, pa sve do posljednje nijanse shvatanja; od prve izgovorene riječi, pa sve do zadnjeg daha i sve je tu vjerno sačuvano, od života do kucanja u vječnost.

Dakle, **Majka** koja ga je rodila čovjeku daje ime i nauči ga da zapamti;

ova druga **Majka**, koja ga čeka, zapamti mu ime, uči da ga zasluži i ne dozvoljava da se zaboravi.

I nema spora u tome da sve ljude ona ozbiljno zadužuje strpljivim čekanjem i tjera nas putem pokazivanja na cilj da se samo tako uvijek i u svemu lično ime izgrađuje samo zavisno od načina na koji nas ona prihvata. Naše je da posmatramo *Zemlju* u sebi i oko nas i da je volimo preko naše mogućnosti shvatanja i iznad veličine ličnog značenja o našoj vezi sa njom.

Ovdje, na vidljivoj strani svijeta, gdje se sve pokazuje, a malo nešto dokazuje; gdje se šteta nadoknadi po dogovoru, pa za sve ono što čovjek radi to mu se i isplaćuje i za sve što ne uradi to se ne isplaćuje. Takva vrijednost štete i nadoknade javno se pokazuje, ali pravu niko ne može dokazati. *Zemlja majka* čuva sve i ništa ne da i ne umije zaboraviti. Tačno ovdje nam je dato da se pokažemo, ali i da se dokažemo; sav trud i napor za naš rad, kao i sav trud i napor za naš nerad. Na granici vremena sa vječnošću bit će na vidiku i na stvarnoj višestrukoj nadoknadi, gdje će se i rad i nerad do zadnje isplaćivati.

Tek tada, kada *Zemlja* bude ubijedena, sa svom njenom okolinom, da smo zaista svojim hodom zaslužili dobru stranu imena, onda vrijeme gubi pritisak na nas da bismo dobili vječnost iznad našeg značenja i iznad svih želja koje smo u sebi nosili. Sve suprotno je samo suprotno. Svaki čovjek pojedinačno grumen je svoje *zemlje*, komad gline, dio blata, parče zemlje Majke koji se kreće - *kotrlja*.

Mi smo ti koji pravimo naše mjesto na njoj i bez sumnje da nas jednog dana *Zemlja* stavlja na položaj kojem pripadamo i na odjek koji zaslužujemo, prije ili kasnije, tačno tada, kada bistra svijest bude dovoljno zrela za to. Baš zbog toga smrt, u prostom zemaljskom viđenju i smislu, jeste pomalo i sveta, a ne samo običan bol. Jedan dio *blata, komad gline, grumen zemlje Majke, vraća se majci Zemlji*, u jednoj novoj vezi, u znatno drugačijom odnosu, sa sasvim drugim dimenzijama, u očekivanju određenog roka za buđenje i odmah poslije - veliki rastanak i zadnja granica prema Vječnosti. Znači, dar se vratio gdje treba da se vrati. Koliko god da je skroman bio taj dar, vrijedan je

ne samo da se spomene, baš zato se ne da i ne može zaboraviti.

Zapravo, bivša *pokretljiva zemlja* se pridružila *Zemlji*, sjedinila se sa njome, dok se istovremeno rastala od preostale *zemlje u pokretu*, koja zna za dar i zna da će se isto i ona jednom vratiti tu, kao razmjena dara sa darom. Bilo da je dar za dobro ili za zlo vlasnika, sjećanje koje će probuditi svakako da *Domovini* služi samo za dobro, bilo to fizički (*zemlja-zemlji*), mentalno (način kako razmišljamo kada ga spominjemo), ili duševno (sjećanje na djela i nastavak primjene).

Zemlja! Domovina! Strpljivo iskušani početak koji nas u iskušenju strpljenjem uči i čeka nas, koji će svakako biti, posljednji na očekivanom kraju, koji je zadužen očuvati sve bez trunke gubitka i bez zaborava ičega od onoga što smo sa sobom ponijeli, kao i ono što smo ostavili u sjećanje onih koji su nas ispratili.

U kratkoročnoj i krutoj svakodnevnicu zemaljskog značenja, u odlomku sjećanja koje nosimo, zemlja pripada groblju. Bog kaže u Kur'anu: **“O ljudi, Mi smo vas od muškarca i žene stvorili i plemenima i narodima vas učinili da biste se upoznali. Najugledniji od vas kod Allaha je onaj koji Ga se najviše boji; Allah, uistinu sve zna i nije Mu skriveno ništa.”** Dok u univerzalnom svetom značenju, u pogledu i odnosu vjere koja nam je darovana, ili još bolje, sa onom njegom kojom smo mi njegovali vjeru, groblje pripada *Zemlji* sve do jednog obećanog Dana. Zapravo, sva zemlja i jeste džamija, sva *Domovina* isto je džamija, i to sve do trenutka kada se posljednji namaz bude klanjao.

Zahvalan Gospodaru svjetova za sve to što mi je omogućio da uočim kod hadisa na početku teksta, a ovo što sam pretočio na papir jeste samo jedno viđenje u kojem sigurno da ima i nedostataka (jer i ja sam takav, pun nedostataka), gdje isto sigurno da ima i grešaka (prepun sam i toga, ne smijem ih izbrojati, ali neću vam nijednu kazati), ali za sve moje greške i nedostatke tražim oprost od Boga za sebe i za vas koji ovo pročitate, da na *Dan proživljenja*, *Dan kada će nam biti suđeno*, svako dobije od Božije milosti u harmoniji sa pravdom koja nam je obećana i koju nismo mogli, nismo znali ili nismo zaslužili da je imamo na *Zemlji* na lahak način.